

AL LENNEGEZH E BREZHONEG HAG AR BREZEL 14

Lennegezh ar brezhoneg an 20vet kantved a oa kaset en-dro gant tud yaouank a-walc'h peurliesan, bet ganet tro fin an 19vet kantved ; setu e oant yaouank a-walc'h da vont d'ober ar brezel bras ha galvet hiniennou koshoc'hig zoken.

Ar skrivagnerien nevez-se a oa stank a-walc'h, un ugent bennak moarvat niver ar re o deus laesset deomp oberoù ha neket pennadoù hepken. An hanter anezho pe dost zo bet galvet d'ober brezel. Lazhet Kalloc'h, barzh enez Groe, er bloaz 17, ha hiniennou all na oant ket ken anavezet na ken talvoudus o oberenn. Holl avat int bet merket gant ar brezel kriz-se ha kavet 'vez un hekleo bennak en o oberoù skrivet a-c'houdevezh, ur pennad bennak gant lod, ha raloc'h a wech ul levr a-bezh evel a vo kont gant tri pe bevar : Kammdro an Ankeu L.Herrieu, Dremm an Ankou gant Abeozen, Notennou brezel Bocher hag ur pennad hir gant Jul Gros...

Eus pevar c'horn a vro vrezhoneg e teue ar skrivagnerien-se rak lennegezh an "Emzao kentan" evel a veze graet eus ar mare-se a-raok 1914 a yae eus Brest da Wened hag eus Kerne da Ouelo. E-barzh kelaouennoù bro e oa bet diwanet ha kresket ar skriv e brezhoneg abaoe pleg ar c'hantved, tro 1900, ma oa bet lanset pe adlanset titloù : Feiz ha Breiz e Bro-Leon, ma skrive forzhig beleien ha tud all, ar rener anezhi brudet dre aman, Yann-Vari Perrot ; Dihunamb e brezhoneg Gwened hag eo he rener, L.Herrieu, an hini en deus skrivet ar muian moarvat diwar-benn darvoudoù ar brezel bras ; Kroaz ar Vretoned evit Treger, renet gant Vallée, erru koshoc'h hag an hini nemetan a zalc'has da embann e gelaouenn e-pad ar brezel, enni meur a ganaouenn ha pennadoù all diwar e benn. Hag e-kreiz an tri eskopti-se, Leon, Treger ha Gwened, e oa deut war-wel kelaouennoù e kreiz ar vro, Kerne-Uhel mar keret, gant Taldir-Jaffrennou, sed Ar Vro hag Ar Bobl, kelaouennoù renet gantan eus Kareiz kent bet ranket mont d'ober ar brezel.

Skrivagnerien all avat eo 'barzh kelaouennoù all eo bet embannet o oberoù merket gant ar brezel, darn bet brezelerien evel Elies, Riou ivez tamm pe damm, darn all yaouankoc'h bet merket gant envor ar brezel bras evel Jarl Priel, an Tad Medar pe P.M. Mevel...

Pell zo eo bet notet pegement en deus pouezet ar brezel 14 e buhez ar Vretoned hag el lennegezh da heul.

Setu aman ar pezh a skrive F.Elies-Abeozen en Istor Lennegezh Vrezhonek an Amzer Vreman (skrivet tro mare an eil brezel-bed hag embannet er bloaz 1957) :

"N'eo ket e derou ar c'hantved m'eman an trouc'h etre lennegezh an XIXvet kantved hag hini an XXvet. Gant brezel 1914-1918 eo ez eo bet graet an trouc'h-se.

Droug a zo bet graet d'ar vro estreget en he c'hig gant ar pevar bloaz-se. Aet tud ar vro da vevan e-touesk ar galleg. Deut estrenien, repuidi a bep seurt, da vevan e-touesk ar vrezhonegerien. Kemmet eo bet, alies, menozioù an dud deut er-maez eus al lazhadeg ha ne deo ket hepken re an dud voutin, hogen ivez a-wechoù re tud, gouestlet betek neuze o buhez d'an Emsav ha d'al lennegezh vrezhonek. Seblantout a raio ur pennad e vo bet skoet un taol grevus ouzh ar yezh evel ouzh ar boazioù chomet bev, ouzh ar gwiskamantoù, da skouer, a yeas er-maez a c'hiz e meur a gorn-bro, dreist-holl e-touesk ar wazed.

Kement-se holl ne oa, avat, nemet ur seblant, peadra ennan da vroudan evelato ar stourmerien a adkrogo gant an Emsav"...

Hag Abeozen, a-raok studial tud Gwalarn - m'eo bet unan anezho hag an hini gwellan eus skrivagnerien Bro-Leon hervez lod (M.M.) - da venegin e-touesk an "diarogerien" Kalloc'h hag ivez Malmanche pe Meven Mordiern.

N'eus nemet Kalloc'h avat, 'tousk an anoioù-se, zo bet falc'het gant ar brezel bras.

KALLOC'H

Kalloc'h - Yann-Ber Kalloc'h - eo pimpatrom ar soudard bet lazhet 'kreiz ar brezel. Ha diouzhtu war-lerc'h e oa bet anavezet hag enoret evel unan eus gouroned pe gwazed ar brezel bras. Setu aze eta skwer ar barzh breizhat bet marvet evid ar vro evel eo bet skrivet stank da neuze war kellies monumant ar re varo dre ar vro.

Koulskoude ne oa ket sanset dezhan mont d'ar brezel.

Kalloc'h bet ganet er bloa 1888 "teir leù er-maez" - e-kreiz ar mor - sed en enez Groe, a oa bet war ar studi da vont da veleg e kloerdi bihan Keranna. Eno en doa graet anaoudegezh gant re all tomm ouzh ar brezhoneg ha kroget da skrivan e brezhoneg tro ar mare ma oa savet reuz etre ar Republik hag an Iliz (adal ar bloazioù 1905).

Ne oa ket bet lezet da vont pelloc'h war an hent-se avat. Harzet outan mont da veleg e-digarez un abeg ha n'eo ket gwall sklaer (war-zigarez e oa klanv spered unan eus e c'hoarezed, hervez kont). Setu e oa aet da Baris da glask labour ha kavet plas e-barzh ur skol gristen. Graet e gonne goude-se, mes egzampet e oa bet d'ober ar brezel.

Padal e oa aet a volonteaz vad ha bet lazhet er bloaz 1917.

Perak 'ta e oa aet Kalloc'h d'ober brezel hag en ur brogarour taer, deut da vezan ur broadelour (gall) war ar memes tro, goude ma skrive kent "nen don ket gall e'it ur blank" ?

Evel e gonsorted eus ar gelaouenn Brittia - Iwan an Diberder - e oa ur "chouant" tamm pe damm, tost ouzh mennozhioù gwenn Maurras hag ar c'halz eus an Iliz d'ar poent-se : "Doue da gentan" !

En ur lenn e skridoù e vez komprenet gwelloc'h ar mod m'en deus bevet ar brezel, ur binijenn deut war an dud abalamour da bec'hejoù ar Republik ha dre faot "Paris brein", lakomp.

Diouzh un tu en em gav - en e varzhoneg brudet "Karter-noz er hleieu" - oc'h ober ged :

"Me zo er martelod de gartér, er gédour..."

"Me zo er Gédour bras en e saù ar er hleu..."

"Iné Kornog, hé douar, hé merhed, douar Arvor, e viran."

Da lavaret deoc'h eman o c'houarn hag o tiwall ar re vad diouz ar re fall ha fallakr zoken :

"Me zo ur stérenn ar dal Frans é lugern,

"Me zo er Gédour bras ar saù evid er vro."

Diouzh un tu all, ar vuhez gant e baotred (evel a lar) en trancheoù zo ur gompagnunezh - gw. § "Ar henteu er brezél"

*

Un dristidigezh - hag ur farsite war un dro - eo kompren n'eus nemetan e-mesk ar re a skrive brezhoneg n'eo ket deut en-dro eus ar brezel bras.

War-bouez unanig bennaket - tri all zo bet lazhet (gw. p. 118 Amede ar C'hozig, Efflamm an Enoret, Laouig ar Moal, breur Erwan ar Moal) ; ar re all zo deut d'ar ger ha skrivet pe embannet o zestennoù war-lerc'h ar brezel.

Moarvad eo diwar skwer Kalloc'h eo bet savet gant Job er Bayon, beleg bet oc'h ober brezel ha den-meur ar c'hoariva e brezhoneg Gwened, "Pasion Gonéri, Kloareg ha sudard breton" (1926).

Kontrol d'an Trimardour (pennden ar Micherour) 'enep d'ar brezel en deus Goneri evel re all

"Keniget ou buhé d'er marù - aveit er vro"

Ha marvet evel Jezuz war ar groaz :

"Goèd er sudardet marù keijet get goèd Jésus

"Nen des chet ar en douar nitra ken talvoudus."

TALDIR-JAFFRENNOU

Etre an daou vrezel e veze sellet ouzh Yann-Ber Kalloc'h evel gwellan barzh brezhoneg ar mare-se (meno R. Hemon). Padal a-raok 1914 eo Tadir a veze kontet da vezan an hini gwellan, ar gwellan barzh (ar *Mistral breton*, hervez lod) hag env aet da zrouiz-meur goude-se.

Taldir, anv barzh hag anv pluenn Jaffrennou, zo ur pennden eus an Emsav kentan - gantan eo bet implijet ar ger-se, kentan gwech, en ul levr.

Ganet er bloaz 1879 e parrez Karnoed (etre Kallag ha Kareiz) e oa heman mab ur bourc'hiz (pennher un noter) evel a fougee e-hunan a-walc'h en e skridoù, envorennoù hag all, bet skrivet gantan en-yaouank.

Buan e oa deut brud war e anv evel barzh ha rener kelaouennoù, p'en doa savet war un dro Ar Vro (kelaouenn lennegel) hag Ar Bobl (kazetenn o tont er-maez bep sizhun ha lennet e Kerne-Uhel), embannet gant ti-moullan Ar Bobl, savet ha renet gantan e kreisker Kareiz.

Torret 'oa bet al lans-se ha tavet ar c'helaouennoù, serret ti Ar Bobl ivez, pa oa bet galvet da soudard er bloaz 1914. Evel a skrive goude en deus servijet "teir arme" keit ha m'eo bet dindan an armoù : da gentan arme ar Frans (bleiner kamionoù a-barzh ober kaniri gant Botrel war an talbenn), neuze hini Bro-Saoz evel jubennour ha goude-se an Amerikaned pa oant deut 'barzh ar brezel.

Merket eo bet Taldir gant e amzer soudard evel a weler a-walc'h war ar poltred embannet 'barzh Barzaz III, ul levriad barzhonegoù diwezh ma kaver anv eus ar brezel. Da skwer (p. 90) :

"Mez eur brezel kri zo straket.
"Ar walenn a zo dinasket
"Gant ar Brinsed vraz dizakret.

"Savet ar bobl da vond d'ar Gann,
"An tad, ar mab, Job, Per, ha Yann,
"Paour ha pinvik, nerzus ha gwan."

A-benn e oa disoudardet er bloaz 1919 en doa sonjet da gentan chanch buhez penn-da-benn. Evel a zispleg e-hunan en e envorennoù e kave gantan e oa marv an Emsav (kentan), aet da fall da viken al labour en doa boulc'het ha kaset da benn e-pad ouzhpennig deg vloaz (adalek 1904 betek 1914). Levezon an Unaniezh Sakr a oa bet 'skeud ar brezel bras e oa ret, d'e veno, trein ar bajenn hag en em drein ouzh traoù all, seul vui ma oa bet diskaret pezh a oa e vicher hag e labour kent, moullan kazetennoù ha levrioù skrivet gantan ha gant forzhig tud all. Setu en doa graet e sonj divroan da Angers da labourat du-hont gant ur c'hamarad eus amzer ar brezel dres. Mes 'barzh fin ar gont ne oa ket aet di. Chomet oa ba Kareiz ha savet traoù all, ur stal marc'hadour sistr ha gwin hag e-skeud se ivez savet kelaouennoù all ha levrioù all e-leizh...

Lorc'h a oa ennan da vezan graet ar brezel ha da vezan bet soudard, evel a ziskouez ive is-titl e envorennoù (Eur wech e oa... Eur c'hrennard, Eun Diskard, Eur Soudard).

Pa deuy en-dro da Gareiz e vo unan eus ar soudarded kozh hag en tostaet da neuze d'ar radikaled a oa e penn ti-kêr Kareiz. Gantan e vo poaniet da enorin Malo Corret lesanvet *La Tour d'Auvergne*, mes tomm e chomo dreist-holl ouzh ar maechal Pétain, haroz Verdun evel a ouzoc'h, ha gant an dra-se e vo touellet ha diharpet-net war-lerc'h an eil brezel bed !

Setu, en ur mod dishenvel a-walc'h diouzh Kalloc'h, plaennoc'h ha tostoc'h ouzh meno an dud all, sur a-walc'h, e ro deomp un depegn eus ar brezel pe eus envor ar brezel e penn ar vrezelerien bet evel 'barzh ar varzhoneg anvet 'Breiz Atao' (dediet "Da studierien breton Roazon hadvodet goude ar Brezel vraz" - p. 83 & 84 & gw. "Mennad ar soudard" p. 135).

BOCHER

N'eo ket droukhenvel planedenn August Bocher diouzh hini Jaffrennou a-fed ar brezel bras ivez. Ganet e oa bet er bloaz 1878 e Kerne-Uhel ha bet unan eus skrivagnerien Kroaz ar Vretoned (kelaouenn renet gant F. Vallée).

A-dammoù eo bet embannet e Notennoù Brezel e-barzh ar gelaouenn, an hini nemeti a zalc'he da zont er-maez, adal ar bloaz 1916 hag anv gantan eus Anastasia a gustume "rasklan" pennadoù zo (hervez Vallée).

Trist eo bet planedenn Bocher p'eo bet lazhet gant paotred ar strouezh kostez Sant-Servez (heni Kallag), kentoc'h abalamour e oa jugard gant ar markiz Kerouartz, aotroù bras an takad bro, eget en abeg d'e bennadoù, daoust ma oant gwenn-kann lies gwech.

Brav e teu ar brezhoneg gantan avat ha moarvat e teu gantan en e Notennoù evel a sonje ar braz eus soudarded ar vro-man e-kreiz an tennoù - gw. Notennoù brezel p. 355-356...

& barzhoneg choajet gant H.Peaudecerf : An Harlu...

JUL GROS

Un den all eus Treger ha ne vez sonjet ennan diouzhtu pa vez anv eus ar brezel bras eo Jul Gros. Abalamour en deus treuzet an 20vet kantved pe dost, skwer unan hag en deus bevet pell en tu all da fin ar brezel-bed kentan eta peogwir eo marvet er bloaz 1992 da 103 bloaz !

Anavezet 'm eus anezhan un tamm bihan. Graet 'm boa anaoudegezh gantan dre berzh Daniel Giraudon a oa aketus da vont d'e gaout ha da zstum traoù digantan, ouzhpenn ar re a oa bet embannet 'barzh meur a levr adal ar bloazioù 1970.

Da lidan e gant vloaz, er bloaz 1990, e oa bet graet un tamm lid en e di e Lokemo. Eno oa tud eus e anaoudegezh, bodet gant Daniel (R.Laouenan, F.Morvannou, Joel Jeun, L.Kervoas...) ha graet ton dezhan en brezhoneg p'eo karantez ar yezh a zalc'he anezhan beo e-pad keid-all, emezan, hag en intanv 'nes heritour hag erru dall. Ha memes tra ar bloaz war-lerc'h p'en doa bet bloaz ha kant hag adarre evit daou vloaz ha kant. Ne oa ket bet graet evit tri bloaz ha kant pa oa bet kaset d'an ospital ha marvet peuzgoude.

Pezh na ouiemp ket avat ha klevet ganin pell war-lerc'h zoken eo e veze an dez diraok (gouel e gant vloaz hag ouzhpenn) un tamm lid all en e di ivez gant ar soudarded kozh bodet en-dro dezhan ha bannieloù e-leizh, triliw evel just, pa unan eus ar re a oa chomet bew goude bet en emgann Verdun. Evitan eta ne oa dislavar ebet 'tre difenn ar yezh hag ar vro da heul, en ur mod krenn a-walc'h (sikour a rae re UDB aet war ar renk), hag envor ar brezel bras lec'h e oa bet darbet dezhan koll e vuhez.

Hag en Republikan, ha ruz a-walc'h hervez mod Treger en tu-se, kanton Plistin, e oa dre vertuz sant Erwan e oa bet saovetaet dezhan e vuhez. Ur vedailhenn eus sant Erwan a oa gantan war e vruched ha gant hounnezh e vije bet harzet ur boled a oa aet, 'nes se, 'barzh e galon ha lazhet anezhan, hervez pezh a lare bepred.

Jul Gros a oa bet ganet kent fin an 19vet kantved ha bet savet gant ur vamm-gozh a oa-hi bet ganet en amzer ar roue-sitoian, brezhoneg un amzer all ganti eta, un den desket-kaer peogwir e oa bet war studi ar yezhoù e Londrez (anv anezhan e-barzh levr Kloareg ar Wern, Ma Beaj Jeruzalem, 1910) ha goude-se e Berlin (er bloaz 1913).

Gantan en e desteni hir, skrivet a-benn 1919, bet adembannet gant Brud Nevez (n. 161, 1993 - sed "Dek devez e Verdun"), e welomp un depegn spontus ha yen a-walc'h eus ar brezel kriz evel a oa bet bevet ha gouzanvet gant an den yaouank a oa anezhan d'an ampoent.

Gw. "Verdun" (II p. 35)

HERRIEU

Moarvad eo Loeiz Herrieu an hini en deus skrivet ar muian e brezhoneg diwar-benn ar brezel bras peogwir en deus duet paper dez-ha-dez e-pad ar brezel a-bezh, danvez d'ober ur pezh levr embannet a-c'houdevezh (tost da 350 pajenn).

Ganet e oa bet er bloaz 1879 kostez an Oriant. Gantan e oa bet savet ha renet ar gelaouenn Dihunamb e brezhoneg Gwened e fin ar bloaz 1904 ha padet betek deroù ar brezel, ketpar tamm pe damm d'ar pezh a oa e Bro-Leon ha Penn-ar-Bed (Feiz ha Breiz) kenkoulz hag e Bro-Dreger ha Kerne-Uhel (Kroaz ar Vretoned).

Goude ma oa dimezet ha tad a familh, un tamm oad dezhan ouzhpenn (35 bloaz bennak) e oa bet galvet ha chomet e oa soudard e-pad ar brezel penn-da-benn, betek miz C'hwevrer 1919 zoken, aet da heul an arme a oa aet en Alamagn tre, hep dont d'ar gêr gwech ebet, kuit da rankout dispartian diouzh ar gêr adarre.

Kaz en doa Loeiz Herrieu ouzh ar brezel, ken evel kristen, ken evel Breizhad. Skrivan a ra dalc'hmat "Germaned" ha neket "Boched" evel a veze laret ha skrivet diwar-benn an Alamanted. Gwellan testeni eus e santimant eo ar pezh en doa respontet d'an aotrou eskob Trehieu (eskob Gwened d'an ampoent, un den eus Bro-Ouelo, tomm ouzh ar yezh hag ar vro) pa oa bet goulennet digantan skrivan ur gerig e brezhoneg evit monumant Keranna (Santez-Anna 'Wened) : "Anaùet em es lod ag er géih-se... gout e hran é mant marù énép d'ou halon ha n'ou doé chonj erbet a Frans a pen dint koéhet... meit hag e vehè bet aveit hé miligein e vehè bet eit bout ou haset d'er marù aveit gounid argant de lod kaer".

Pell emañ eta diouzh meno Kalloc'h ha Taldir zoken.

Pezh a chom e-barzh testeni Herrieu, bet test just a-walc'h p'en doa gallet choù a-drenv abalamour d'e oad ha d'e garg, eo pegen kriz e oa ar brezel ha pegen truezus e oa buhez ar paour-kaezh soudared en holl emgannoù ma oa bet war an talbenn.

Kammdro an Ankeu, anv an oberenn, zo un arouez eus an dra-se evel en doa skrivet e penn-kentan e levr (gw. p. 206).

ELIES

F.Elies, ya, Abeozen e anv-pluenn.

Ne vefe ket sonjet e oa heman, unan eus gwellan skrivagnerien Gwalarn hag Al Liamm goude-se, eus ar memes rumm ha Kalloc'h, Jaffrennou pe Herrieu !

Eo avat. Bet ganet er bloaz 1896 e oa bet kaset d'ober brezel e miz Meurzh 1916, da ugent vloaz eta, en ur rejimant Troadeien ha bet 'vrezelin er Champagn, neuze e Verdun etre 1916 ha 1917 ha kostez Compiègne pelloc'h a-barzh bevin an armistis el Loren.

Diwar an dra-se e oa bet skrivet gantan an danevell "Maro evit ar vro", ma weler un den yaouank lazhet dres an dez-se (gw. p. 344).

Dremm an Ankou eo an anv en doa roet d'an dastumad, bet skrivet gantan da c'houde hag embannet diwezhatoc'h. Ar ger "Ankou" a ra gantan ivez evel Loeiz Herrieu, mes an diforc'h etre an eil hag egile eo stumm an oberennoù : mar'd eo Kammdro Loeiz Herrieu un "deizlevr" (levr skrivet deiz-ha-deiz), hini Abeozen zo un oberenn lennegel, levezonet moarvat gant ar re bet skrivet gant hiniennoù war-lerc'h ar brezel (Bernanos, Dorgeles, Genevoix ha kalz re all), evel a zegouezhe gant ur c'helenner war al lennegezh e galleg, unan bet war ar studi war-lerc'h ar brezel, ha deut da vezan unan eus skrivagnerien Gwalarn, an hini gwellan eus skrivagnerien vrezhoneg Vro-Leon (d'an ampoent), hervez M. Madeg !

Taget e oa bet Elies (tad-kozh Yann Elies) gant an iperit ha bet berraet e vuhez gant se, a larer. Ken gwir all eus Jakez Riou, bet kaset d'ar brezel er fin diwezhan (hag en ganet er bloaz 1899), ma vez laret eo an dra-se a oa kaoz d'e glenved, ken pouezus en e oberenn ivez...

JARL PRIEL

Tud all a vefe kavet meneg eus ar brezel bras en o oberennoù, sur a-walc'h, evel Jarl Priel (Tremel e anv familh, bet ganet e Priel er bloaz 1885) ha bet kontet gantan e vuhez e-barzh tri levr envorennoù (Va Buhez e Rusia - pa oa du-hont a-raok dispac'h 1917). Kaset oa bet d'ober brezel evelkent ha bet jubennour gant brigadennoù Rused a-barzh mont da Aljeria gant Siberianed. Kontet en deus an dra-se en e drede levr (Aman hag ahont - gw. III p. 56). Aze avat emañ pell a-walc'h diouzh trancheoù Verdun ha diouzh ar pezh a oa bet bevet gant Bretoned all...

Re all ivez a vefe gallet komz eus gwall levezon ar brezel bras war o buhez evid abeg pe abeg, goude ma ne oant ket bet 'vrezelin evel Anatol ar Braz (bet lazhet e vab er brezel), Emil Masson (kollet gantan e spered tamm pe damm abalamour da se hag en o kenskrivan gant Romain Rolland), Jakez ar C'hann (Breizhad en em gavet 'tousk ar Bolcheviked goude 1917) peotramant ur plac'h, Filomena Kadoret, bet gwazh evel he merc'h vihan araoki eus klenved he gwaz bet tizhet en trancheoù (ha hi dimezet gantan goude bet e vaeronez vrezel !)

En ur glask mat ha war-bouez furchal aman hag ahont, just a-walc'h, e vefe gallet kaout tres ha roud eus ar brezel bras e-barzh meur a oberenn all e brezhoneg, sur a-walc'h (lakomp e-barzh oberennoù frank Roparz Hemon pe oberennoù Helias ha me 'oar...), a-nes kontan kellies kanaouenn pe son bet skrivet d'an ampoent evel goude-se, ma vo klevet kanan unan bennaket bremaik.

MEDAR

Ur skwer eus un den hag a gaver un hekleo eus ar brezel pevarzeg en e oberenn eo an Tad Medar (Dourmap), hag en bet ganet nebeud amzer a-raok (er bloaz 1908 e Lannarvili, evel a ouzoc'h). Misioner eo bet 'pad e vuhez, anavezet-kaer gant an dud e Bro-Leon ha lec'h all peogwir em eus e anavezet ma-hunan. Deut oa da gomz ur wech da greizenn sevenadurel Gwengamp diwar-benn Paotred an ognon, a gav din, hag en bet 'chom en Gwengamp a-raok mont d'un ti-yac'haat 'kichen Sant-Brieg (lec'h eo marvet er bloaz 1988).

Skrivet en doa traou a-raok hag e-pad an eil brezel-bed evel Diwar c'hoarzin, bet brudet-bras, hervez spered an Iliz d'ar poent-se, da lavaret deoc'h mennozhioù aet kozh ha gwall gozh an deiz hiziv. Mes heuliet en doa red an amzer ha dishenvel-bras eo ton e levr brudet, An Tri Aotrou (1981) o tezevell mod ar vuhez en e yaouankiz ma oa "tri aotrou" o ren war an holl, e Bro-Leon atao, sed an aotrou Doue, an aotrou person hag an "aotrou maner" (an noblans a oa aet da vaer ha lies gwech da zepute pe gannad).

En unan eus e bennadoù e ra anv eus 'Ar Brezel Braz', a-raok komz eus "Brezel adarre" (gw. III - p. 383-4).

P.M. MEVEL en deus skrivet ur ganaouenn (gw. Goulc'han). Ganet er bloaz 1915 eo e dad, peizant eus ar Porze, a oa bet lazhet er brezel (er bloaz 1917). Gant sikour ur yalc'had e oa aet war ar studi da Roazon ha deut da vezan kelenner war ar galleg. Da vare an eil brezel-bed, pa oa o chom hag o labourat kostez aod Normandi, e oa et 'barzh ar Rezistans. Ha bet war-lerc'h ar brezel... unan eus skrivagnerien Brud, troet war ar c'hoariva, ha tost ouzh Naig Rozmor...

Da echuin e vo lennet traou all bet dibabet gant Goulc'han :

Lakaet em eus ouzhpenn :

- Eozen Poullikenn (ur pennad eus kannad Plabenneg)
- Eucher ar C'horr (ur pennad eus kannad Gwipavaz).

ROLL

Taldir-Jaffrennou (levr I) p. 83-84

Kalloc'h (levr I) p. 153-154

c'hoariva ar Bayon (levr I) p. 260

Bocher p. 355-6

J. Gros (levr II) p. 35

L. Herrieu (levr II) p. 206-7

F. Elies (levr II) p. 344

Medar (levr III) p. 383-4